

MANIFESTĂRI ALE IRONIEI ÎN CREAȚIA SADOVENIANĂ *HANU ANCUȚEI*

Daiana FELECAN

Codruța COZMA

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,

Centrul Universitar Nord Baia Mare

daiana18felecan@yahoo.com

codruzacozma@yahoo.com

DOI: 10.35923/AUTFil.62.03

Irony in *Hanu Ancuței* by Mihail Sadoveanu

Mihail Sadoveanu's work highlights a fictional universe in which the characters follow certain social constructs. They consider their adherence to behavioural principles more important than their own opinions and feelings, which they try to hide behind a "mask". Sometimes, however, these feelings and opinions seep through in the character's speech and taking multiple forms, one of the fundamental ones being irony. The irony is a disguised form of impoliteness, through which the speakers sanction certain attitudes or gestures that they consider inappropriate. The speakers resort to assumptions, allusions or antiphrasis. With the help of ironic words, speakers demonstrate their critical spirit and moral uprightness, while restoring, through the use of the word with its subtext, the natural order of the world.

Keywords: *irony; allusion; conversational implications; rudeness; sociopragmatic*

1. Preliminarii

1.1. Obiectivul lucrării

Articolul își propune examinarea din perspectivă sociodiscursivă și pragmatică a manifestărilor impoliteții verbale indirecte din corpusul selectat, concretizate în apelarea la diverse forme de ironie. Opțiunea noastră pentru opera investigată are la bază notorietatea creației literare sadoveniene, precum și caracterul acesteia de *halima*, în care se împletesc „vocile” mai multor povestitori, stratul narativ fiind aproape tot atât de bogat în „graiuri” precum

cel al interacțiunii discursive dintre personaje. Prezența numeroasă a naratorilor oferă cercetătorului posibilitatea unui studiu cât mai complex, pornind de la o varietate de maniere de organizare a discursului epic.

Tema articolului o constituie analiza ironiei verbale, prezente atât în planul dialogat, cât și în cel narativ al textului, aceasta fiind o formă de discurs în care adevăratul sens enunțiativ este mascat sau contrazis de cuvintele în care vorbitorul își comunică voalat o atitudine critică, negativă¹.

Pentru acuratețea notării citatelor am recurs la următoarea convenție de scriere: se precizează titlul volumului prin abrevierea *HA*, pagina din volum, urmată de numirea povestirii din care a fost preluat fragmentul.

1.2. Aspecte teoretice. Ironia – o falsă politețe

Plasată din perspectivă sociodiscursivă fie în zona politeții, fie în aceea a impoliteții, ironia este definită ca o „expresie prin care se enunță ceva pentru a se înțelege contrariul” (Nagy 2015: 201), o „expresie simulată prin intermediul căreia se formulează cu seriozitate un conținut comic” (DȘL 2005, s.v.: 276). „Ironia este un fenomen complex și polimorf, greu de circumscris, care desemnează, în linii generale, o atitudine intelectuală, o formă particulară de manifestare a interacțiunii comunicative, un mod de expresie literar și un arhetip artistic” (DPAD 2023, s.v.: 194)². Catalogată de Quintilian drept „contrariul a ceea ce este spus”³, ea depășește expresia antifrazei⁴, fiind un „fenomen complex de limbaj, care reclamă o abordare structurală și sistematică” (Culpeper 2011: 12).

Brown & Levinson (1978: 2) consideră politețea a fi „expresia relațiilor sociale”, această abordare sociopragmatică având drept consecință apelarea la acțele de limbaj și la mecanismele discursive utilizate pentru ca vorbitorii să-și atingă scopul ilocuționar. Totodată, contextualizarea urmărește raportarea socioculturală a actului verbal în funcție de fiecare societate în parte (vezi Culpeper 2010: 3236), contextul punându-și amprenta asupra felului în care este perceput un act discursiv (ceea ce este firesc și permis într-o anumită cultură

1 „[...] When being ironic, the speaker always expresses a negative attitude” (Garmendia & Korta 2007: 195). [„Atunci când este ironic, vorbitorul exprimă întotdeauna o atitudine negativă”] [trad. n.].

2 „În contextualizarea literară a ironiei, intervin probleme legate de funcționarea comunicării literare: relația autor-cititor, intenționalitatea și receptarea ironică, distincția între ironia verbală (limitată la replici izolate) și cea situațională (ironia tragică sau ironia sorții) și alte aspecte. Diferența principală dintre ironia literară (ficcională) și cea din comunicarea curentă se referă la statutul ontologic al interlocutorilor (emițător vs receptor), în cazul ficțiunii autorul transferând unor instanțe fictive (narrator, personaje) responsabilitatea enunțurilor și adresându-se unui interlocutor abstract (cititorul model). [...] Perspectivele pragmatice asupra ironiei subliniază necesitatea recunoașterii acesteia de către receptor; de aici, importanța acordată prescripțiilor virtuale de decodare pe care textul le conține, pe de o parte, și competenței interpretative a lectorului, pe de altă parte. Dificultățile de localizare a semnelor ironice în text sunt o consecință a specificului ironiei, modul ironic de discurs fiind fundamental ostil oricărui indiciu formal” (DPAD 2023, s.v.: 197).

3 „Contrarium ei quod dicitur, intellegendum est” (Quintilian IX, 2: 44, *apud* Eggs 2009: 4).

4 Antifraza este o figură de gândire, formă a ironiei, care constă în a atribui unui cuvânt/locuțiuni/enunț un sens contextual opus sensului său real (vezi DȘL 2005, s.v.: 58).

sau situație poate fi considerat inadecvat sau chiar tabu într-o altă interacțiune discursivă).

Politețea este o problemă de adecvare socială, consideră Escandell-Vidal (1998: 46), motiv pentru care strategiile conversaționale utilizate cu scopul obținerii unui anumit deziderat vor fi elemente derivate, subordonate efectelor implicite sau așteptate, căci „numai adecvarea socială poate fi o noțiune fundamentală”.

Sub aspect pragmatic, enunțarea reclamă o realizare a mișcării discursive pe baza actului de limbaj¹, deoarece esența utilizării limbajului este reprezentată de „procese contextualizate de construire a semnificației” (Roventă-Frumușani 2005: 28).

La baza vorbirii politicoase este așezată vorbirea indirectă (*indirect illocution*) (Leech 1983: 33), constituită pe *implicaturile conversaționale* (vezi Grice 1975: 45), considerate implicații pragmatice, care derivă direct din sensul cuvintelor. Această strategie discursivă contribuie la exprimarea voalată a intențiilor comunicative, reglând semnificațiile mesajului în funcție de atitudinea receptorului.

Ironia este, în cadrul teoriei politeții, o strategie de afectare a *feței* și, totodată, o manifestare discursivă prin care se încalcă maxima calității, Brown & Levinson (1987) încadrând ironia printre realizările indirecte ale actelor cu potențial ofensator, căci „simțul critic și ironia stau în firea umană” (Felecan, O. 2015: 274).

Ironia este, în accepțiunea lui Searle (1975: 59-82), un astfel de act de vorbire indirect, care încalcă condiția de sinceritate². Sensul ironic este descifrat în urma unor procese deductive, deoarece mesajul de adâncime transmis este opus celui de suprafață; astfel că, în viziunea cercetătorului amintit, ironia se suprapune antifrazei, fiind o formă strategică de comportament verbal.

Kumon-Nakamura, Glucksberg și Brown (2007: 56) abordează ironia prin prisma teoriei actelor de limbaj, astfel încât ei aduc în atenție *ironia discursivă* și cea *situațională*. Pragmatismul comunicării ajută locutorul să perceapă o secvență verbală drept ironică, deși aceasta are o structură discursivă care nu se bazează pe antifrază (vezi Kerbrat-Orecchioni 1980: 120).

Tratând problema ironiei, Sperber și Wilson (1981) fac distincția dintre a utiliza un termen și a-l *menționa*³. Astfel, cercetătorii ilustrează capacitatea discursului de a transmite un gând „atribuit de către vorbitor către interlocutorul său” (Sperber & Wilson 1981: 308), prin urmare enunțurile ironice sunt considerate a fi enunțuri de tip ecou: „un ecou al gândurilor unui anumit tip de persoană sau al oamenilor în general” (Sperber & Wilson 1995: 238).

Din perspectiva neoreticismului, ironia este „expresia unei agresivități

1 Hrushovski (*apud* Dragoș 2000: 103) afirmă că discursul literar este un „lanț de acte de vorbire încastrat”.

2 Condiția de sinceritate indică starea psihologică a enunțiatorului (credința în realitatea stării asertate, intenția de a duce la îndeplinire o promisiune etc.). (Vezi Searle 1969: 30).

3 „L'USAGE d'une expression implique la référence à ce à quoi l'expression réfère; la MENTION d'une expression implique la référence à l'expression elle-même” (Sperber & Wilson 1981: 303). [„Folosirea unei expresii implică o referință la ceea ce se referă expresia; menționarea unei expresii implică o referință la expresia însăși”.] [trad. n.].

deturnate” (Grupul μ 1974: 22), iar Bahtin (1982: 111-291) ajunge la concluzia că ironia are la bază stratificarea mai multor tipuri de discurs și că urmărește, prin înglobarea unui discurs străin în propria manifestare discursivă, distanțarea vorbitorului de textul preluat, subminarea autorității lui și decredibilizarea.

Kerbrat-Orecchioni (1976: 17) atrage atenția asupra componentei pragmatice a comunicării și a modalităților prin care vorbitorul poate să-și exprime dezacordul. Cercetătoarea definește *ironia verbală* drept o „contradicție între două niveluri semantice atașate unei singure secvențe de semnificare” și *ironia referențială*, drept cea care punctează opoziția dintre „semnificația enunțului (*sentence meaning*) și intențiile locutorului (*speaker meaning*)”.

Vladimir Jankélévich (1994: 31) evidențiază capacitatea ironiei de a deturna sensul enunțului printr-o subtilă joacă cu contrariile care își potențază reciproc semnificațiile: „ironie înseamnă suplețe, adică extremă conștiință. Ea ne face, cum se spune, «atenți la real» și ne face imuni la îngustimea și deformările patosului intransigent, la intoleranța fanaticismului exclusivist”. Totodată, cercetătorul potențază caracterul simulant/disimulant al atitudinii ironice, căci discursul de suprafață constituie o aparentă raliere a vorbitorului la viziunea discursivă comună a tuturor actorilor implicați în comunicare, dar scopul real este de a-i influența cât mai puternic pe ceilalți, insinuând adevăratul mesaj în mod subversiv și eficient, tocmai deoarece colocutorii trăiesc impresia unei false securități comunicaționale¹.

Pornind de la conceptul de *presupoziție*², Ducrot (1984: 171-233) încadrează ironia în teoria polifonică și o consideră a fi o manifestare prin care locutorul se distanțează de punctul de vedere pe care îl prezintă, în timp ce Eggs o socotește drept o „nesinceritate pragmatică”³.

Kapogianni (2013: 36) evidențiază ideea că mesajul real transmis poate fi diferit de sensul primar al expresiei, deoarece aceasta suferă o deturnare de sens (*meaning-reversal*).

Abordările menționate anterior evidențiază existența a două direcții de cercetare: una în care ironia este considerată *un act de vorbire indirect*, bazat pe implicaturi conversaționale, și cealaltă direcție (reprezentată de Sperber & Wilson 1981), care punctează teoria că *vorbitorul doar citează critic o secvență, neasumându-și mesajul acesteia*.

Tselika (2015: 90)⁴ propune o perspectivă prin care să se echilibreze

1 „Să spunem, mai degrabă, că dacă ironia este, la suprafață, lipsită de strălucire, este pentru că există rezistențe – și mai ales, rezistențele celor care nu sunt ironici, și mai ales rezistențe de natură spirituală – care nu pot fi niciodată depășite în mod direct. Tactica obișnuită în educație: arta misionarului sau a propagandistului nu constă oare în a se mula exact pe conștiința celorlalți, adoptându-le punctul de vedere pentru a-i transforma și a le deturna cursul patimilor? Oratorul are instinctul mimicii și se adaptează la ascultătorii săi pentru ca aceștia să se adapteze la el” (Jankélévich 1994: 110).

2 Ducrot (1984) susține că orice act ilocutionar se bazează pe o presupoziție, a cărei funcție este de a fixa cadrul ulterior al discursului.

3 „Seule l’ironie se présente comme une insincérité pragmatique pour faire comprendre le sérieux qu’elle veut dire” (Eggs 2009: 57). [„Doar ironia se prezintă ca o nesinceritate pragmatică pentru a face clară seriozitatea pe care o presupune”.] [trad. n.].

4 Autoarea realizează o clasificare a subtipurilor de ironie, având drept criteriu caracterul ofensator al actului verbal performat. Astfel, ea prezintă (2015: 91-92): ironia umoristică (*jocular*

cele două abordări antitetice, cercetătoarea susținând capacitatea ironiei de a realiza o balanță între politețe, politețea simulată și impolitețe.

Contextul discursiv este elementul fundamental care influențează producerea și interpretarea ironiei. Se au în vedere atât cunoștințele, convingerile, abilitățile emițătorului care configurează contextul intern, cât și spațiul, momentul, participanții, precum și reperele culturale și etice ale societății care stau la baza contextului extern, situațional și al celui cultural (a se vedea, în acest sens, Derrida 1988: 9-10).

Analizând ironia din perspectiva actorilor implicați, se constată că sensul ironiei este unidirecțional: de la vorbitorul cu statut superior spre cel cu statut inferior. Pe măsură ce raportul de forțe dintre locutori se dezechilibrează, agresivitatea actului discursiv se accentuează, iar efectul perlocuționar negativ scontat crește proporțional.

2. Concretizări ale ironiei verbale în *Hanu Ancuței*

2.1. Ironia ca antifrază

Cele două secvențe citate ((1) și (2)) punctează concretizarea discursului ironic ca antifrază. Vorbitorul transmite un mesaj sub forma unui enunț al cărui sens știe că este fals, semnificația reală a comunicării urmând „a fi dedusă pe baza opoziției de sens” (Dynel 2017: 3). În ambele cazuri, ironia apare în intervenția naratorului.

(1) „Mai degrabă răul acela, Todiriță Cătană, a stat acolo la pândă, ș-a stropșit pe slujitorul Domniei. De sfătuit s-au sfătuit ei lângă horn, *dar o femeie nu poate pune la cale asemenea fapte.*” (HA: 73, *Cealaltă Ancuță*)

Naratorul este Ienache coropcarul, un negustor bătrân, care relatează despre un eveniment din propria tinerețe. Povestirea prezintă aventura lui Todiriță Cătană, care a luptat pentru iubirea sa față de duduca Varvara, suportând bătăile arnăuților agiei, iar, în sfârșit, reușind să scape din temniță, cu ajutorul Ancuței, și-a salvat iubita care urma să fie dusă la mănăstire și a plecat în lume alături de ea. Povestind după mulți ani această întâmplare veche, naratorul analizează critic evenimentele de atunci, deoarece distanța între timpul trăirii și cel al mărturisirii¹ îi oferă posibilitatea unei detașări personale de istoria relatată.

Detaliind întâmplările, Ienache rememorează momentul sfatului dintre Ancuța cea de demult și Todiriță, corelându-l cu alte momente ulterioare și stabilind un raport direct de cauzalitate între acestea, deși atât contextul social

irony), o formă afectuoasă de ironie, care nu critică, ci exprimă atitudini pozitive; ironia non-sarcastică (*non-sarcastic irony*), care poate transmite atât atitudini pozitive, cât și negative, fără a urmări să lezeze vreo persoană anume; sarcasmul ironic (*ironic sarcasm*), ce exprimă o atitudine negativă, prin care cineva va fi lezat, și sarcasmul nonironic, care reprezintă critica cea mai caustică.

1 În ceea ce privește timpul trăirii și timpul mărturisirii, a se vedea Simion 2006.

în care se află, cât și experiența sa culturală îl împiedică să afirme plenar ceea ce gândește cu adevărat, și anume că Ancuța și Todiriță au păcălit slujitorii domnești și au complotat pentru libertatea celor doi fugari, încălcând legea și ignorând porunca lui vodă.

Secvența *dar o femeie nu poate pune la cale asemenea fapte* lasă loc interpretării tocmai prin recurgerea la substratul aluziv al structurii. Discursul reprezintă „rezultatul negocierilor dintre actorii comunicării” (Roventă-Frumușani 2005: 21), iar în comunicare, scopul fundamental al unui act discursiv este influențarea alocutorului și obținerea reacției dorite din partea acestuia. Intenția comunicativă clară a naratorului de ocazie este evidențierea caracterului excepțional al eroilor povestirii sale, lelea Ancuță fiind unul dintre ei. Aflându-se în hanul a cărui proprietară fusese și beneficiind în mod repetat de găzduirea acesteia, Ienache nu se cuvenea să îi afirme plenar atitudinea de oponent al orânduirii sociale, dar nu se cuvenea nici să îi nege calitățile. Antifraza la care apelează vorbitorul suprapune două mesaje, unul de suprafață, prin care el mimează naivitatea și o exonerează pe Ancuța de orice imixtiune în păcălirea arnăuților domnești, și unul de adâncime, adevăratul mesaj al replicii, prin care coropcarul recunoaște și apreciază inteligența și spiritul întreprinzător al hangitei, care reușește să descopere o modalitate suficient de inspirată de a ajuta la salvarea jupâniței Varvara și la fuga în țara ungurească a celor doi tineri, deși Todiriță Cătană era singur, iar duduca era păzită de o întreagă ceată de soldați.

Chiar dacă este aparent depreciativă și face referire la aspecte, chipurile, reprobabile, sintagma *asemenea fapte* ilustrează admirația vorbitorului față de intuiția și inteligența practică a femeii, precum și față de caracterul său întreprinzător și empatic, ea nerămânând nepăsătoare la suferințele a doi îndrăgostiți, dar acționând în așa manieră, încât implicarea sa în firul evenimentelor să nu poată fi nici măcar presupusă. Vorbitorul apelează în intervenția sa discursivă la politețea de tip discernământ¹, ținând cont de convențiile sociale și făcând apel la strategii lingvistice care funcționează drept codificatori discursivi, utilizați pentru a transmite intenția comunicativă a vorbitorului.

Ironia la nivel discursiv se concretizează într-o formulare care utilizează enunțul negativ pentru a exprima un aspect pozitiv al realității (ironia negativă), astfel că ea punctează diferența dintre nivelul propozițional și cel pragmatic al enunțării.

(2) „Era acest boier om stătut și văduvoi și din când în când avea dumnealui plăcere pentru câte-o muiere dintr-a oamenilor, pentru care lucru noi râdeam și făceam haz într-o privință. Dar iaca prietinel ista al nostru pățește și el pozna și nu-i mai vine-a râde. Află de la alte *femei binevoitoare, că pe Ilinca lui a poftit-o boierul pân' la curte.*” (HA: 77, *Județ al sârmanilor*)

Naratorul dezvăluie ascultătorilor modalitatea în care vestea despre infidelitatea soției îi este adusă la cunoștință soțului. Prezentată ca o continuare

1 Pentru politețea de tip discernământ, a se vedea Ide 1989.

firească a unei relatări, secvența își ascunde inițial substratul aluziv, lăsând cititorului impresia unui mesaj monosemantic, căci, așa cum consideră Linda Hutcheon (2005: 6), „ironia nu este ironie până când ea nu este interpretată ca atare – cel puțin de către ironistul care o intenționează, dacă nu de către destinatar. Cineva atribuie ironia; cineva face ironia să se întâmple”.

Prin sintagma *femei binevoitoare*, vorbitorul adoptă o atitudine fals naivă, prin care aparent confirmă intenția generoasă a martorilor la evenimente, însă expresia este percepută de receptor drept o formă a criticii, o persiflare, prin urmare aceasta este o strategie a politeții negative (vezi Culpeper 1996: 358). Comportamentul locutorului subminează mesajul, demonstrând că limba nu poate funcționa decât într-un context discursiv clar, căci „limbajul dobândește viață și evoluează istoric tocmai aici, în comunicarea verbală concretă, și nu în sistemul lingvistic abstract al formelor lingvistice, nici în mentalul individual al vorbitorilor” (Voloșinov 1986: 95, *apud* Shotter 2006: 22). Ironistul sesizează discrepanța dintre cele două planuri ale comunicării și o sancționează printr-o sintagmă condensată, vag¹ marcată de „declanșatori lingvistici care să-i anunțe prezența” (Negrea 2010: 18).

Marcatorul discursiv *alte*, asociat sintagmei amintite, punctează opoziția dintre planul literal și cel pragmatic al replicii, evidențiind sensul total antitetic al acesteia: adică *femeile binevoitoare* sunt femeile nepoftite la curte de către boier (*altele* decât cele preferate) și care, deoarece nu au fost considerate demne de atenția *văduvoii*, se simt nedreptățite. Fiindcă nu pot acționa direct asupra cauzei care le-a generat frustrarea, neputându-l pedepsi pe boier că nu le-a ales, își caută o modalitate indirectă de acțiune, pedepsind femeile care s-au bucurat de atenția stăpânului, pârându-le soților acestora, ca o modalitate de răzbunare. Așadar, ordinea morală este răsturnată, *binevoitoarele* nu vor să pedepsească păcatul, ci, deoarece nu au putut păcătui, deși și-au dorit, își revarsă frustrările asupra femeilor adulterine, urmărind ca ele să simtă aceeași frustrare, lucru înfăptuit doar prin înștiințarea soților trădați. În afara acestui lexem, ironia nu are alți marcatori (*marks*) care să o deconspire, tonalitatea utilizată de către vorbitor fiind lineară, fapt sugerat de punctuația enunțului în cauză.

2.2. Ironia referențială

(3) „Îți mulțămesc, lele Ancuță, pentru vin și pentru căutătura ochilor. Poți să umpli oala, *ca să nu te trudești a veni a doua oară.*” (HA: 18, *Haralambie*)

Corelarea prin raportul cauză-efect a celor două evenimente punctează

1 „Interpretarea mesajului este lăsată la latitudinea interlocutorului, ceea ce înseamnă că, la nivelul enunțării, codarea este imprecisă. Având în vedere dimensiunea socială a limbajului, imprecizia este motivată pragmatic, interlocutorul urmând să găsească sensul implicit. [...] Nu obiectele din lumea concretă sunt vagi, ci vagul apare în momentul interpretării, la nivelul interlocutorului. [...] De cele mai multe ori, marchează evitarea angajării în legătură cu actul de vorbire performat, prin atenuarea forței ilocuționare, însă vorbitorii pot folosi limbajul vag și pentru a dovedi credibilitate prin strategia dubiului intelectual, pentru a-și întări autoritatea enunțiativă, ca strategie argumentativă sau pur și simplu pentru insinuări prudent-ironice” (DPAD 2023: s.v.: 415-416).

ironia referențială, prin care se pun în relație două fapte ce în mod firesc nu sunt corespondente: părintele Gherman îi cere Ancuței să-i umple urciorul cu vin, pretextând că este preocupat a nu o obose pe hangiță, când, în realitate, își dorea să aibă paharul plin pentru a se putea bucura de „rodul pământului și-al soarelui” (HA: 17) și „a prețui bunătatea vinului” (HA: 16), la prima sa coborâre din pustietățile muntelui.

(4) „Vedem că cucoana Irinuța nu-și pleacă fruntea. Ba-i ieșiseră două ruje în obraji, și râdea totdeauna arătând niște dinți mititei ca de șoricel. *Dar erau pesemne dinți ascuțiți, căci pe boierul nostru cel mare îl vedeam mai scăzut și mai tăcut.*” (HA: 29, *Balaurul*)

Secvența relatează efectele pe care traiul alături de cea de-a treia soție a boierului Nastasă Bolomir le are asupra stării de spirit și asupra sănătății soțului ei.

Pornind de la un aspect fizic al Irinuței (*dinții mititei ca de șoricel*), naratorul conotează suplimentar această trăsătură, conferindu-i și alte caracteristici. Se ajunge astfel la ironia verbală, pe care Kerbrat-Orecchioni (1976: 17) o definește drept o „contradicție între două niveluri semantice atașate unei singure secvențe de semnificare”: nu din cauza dinților ascuțiți ai soției boierul este mai slab și mai trist, ci din cauza comportamentului și a atitudinii acesteia. Astfel, se punctează opoziția dintre „semnificația enunțului (*sentence meaning*) și intențiile locutorului (*speaker meaning*)” (Kerbrat-Orecchioni 1976: 17), trecerea de la planul de suprafață la cel de adâncime al textului reliefând tocmai componenta pragmatică a comunicării.

(5) „Vă rog numai oleacă să îngăduiți până ce-oi potrivi în lulea o frunză de tutun, *căci atâta păcat am înaintea lui Dumnezeu, pe lângă altele. Și să desfund ciubucul, pentru că Satana atâta grijă are: să-l înfunde. Dar cel mai mare peste ceruri, peste pământuri și peste mări s-a milostivit și ne-a învățat să facem suvac*” (HA: 60, *Cealaltă Ancuță*).

Caracterul ironic este evidențiat încă de la început, prin construcția antonimică *atâta păcat/altele*, care reliefează, prin trimitere directă la modalitatea de a povesti a lui Ion Creangă, dorința vorbitorului de a-și captiva publicul și de a-l transpune într-un univers al poveștii în care, învăluit în vraja cuvântului, să se lase prins în istoria pe care urmează să o asculte.

Replica înglobează o suprapunere de planuri de semnificație, fiind o alterare a realității și o răsturnare a ordinii firești a existenței¹ stabilite în conformitate cu preceptele biblice. Intervenția discursivă a personajului-narator cuprinde o succesiune de afirmații contradictorii, prin care se ilustrează raportarea omului la cele două concepte fundamentale: Binele și Răul, prin trimiterea directă la reprezentanții acestora: Dumnezeu și Diavolul. Apelând la elemente din sfera tabuului, vorbitorul plasează în același câmp al existenței cele două principii complementare, cărora le alterează caracteristicile, răsturnând

¹ „Ironie înseamnă arabesc: datorită ironiei, același nu mai este același, ci un altul” (Jankélévich 1994: 65).

intenționat axa valorilor. Această imagine inversă a lumii nu are alt scop decât acela de a pune în lumină perversitatea firii umane, incapabilă să discearnă care sunt adevăratele principii conform cărora trebuie să le subscrie, iar omul devine tributarul unei gândiri alterate, care își pune amprenta asupra propriei existențe prin deciziile luate sub influența acestui mod de a gândi.

Rău		Bine	
Diavol (<i>Satana</i>)		Dumnezeu (<i>cel mai mare peste ceruri, peste pamânturi și peste mări</i>)	
• înfundă ciubucul		• învață fumătorii să își facă suvac ¹	
= gest aparent negativ, care produce suferință pacientului;	= gest cu valoare pozitivă, din perspectivă axiologică, ce are ca efect împiedicarea fumatului și, astfel, pacientul acțiunii este îndepărtat de păcat	= gest aparent pozitiv, care oferă pacientului accesul la cunoașterea pragmatică;	= gest cu valoare negativă din perspectivă axiologică, deoarece are efectul de a ajuta fumătorii să-și satisfacă viciul, sprijinindu-i întru săvârșirea păcatului
Concluzia: diavolul face un bine absolut, deși recurge la un gest aparent negativ		Concluzia: Dumnezeu face un rău absolut, deși recurge la un gest aparent pozitiv	

Putem considera, astfel, că secvența supusă analizei este o concretizare a ceea ce Kumon-Nakamura, Glucksberg și Brown, abordând prin prisma teoriei actelor de limbaj, numesc *ironie discursivă* (2007: 56).

(6) „Din ce strângeam, aveam de vândut la crășmari jidovi ori la muncitori sărmani. Iar Ierofei, tovarășul acela al meu, nu uita să cumpere din parale și-o lumânărică de ceară, ca s-o puie la icoane. *Sfinții se bucură de dar, nu cunosc prețul lumânării și nici nu pot afla că ne-au mai rămas carboave*” (HA: 108, *Orb sărac*).

Atitudinea vorbitorului se materializează sub forma ironiei, aspect care punctează valoarea ilocutorie a actului. Pragmatismul comunicării ajută locutorul să perceapă o secvență verbală drept ironică, deși aceasta are o structură discursivă care nu se bazează pe antifrază (vezi Kerbrat-Orecchioni 1980: 120).

Remarcăm concretizarea unei secvențe de ironie verosimilă², ce constă în mărturisirea bătrânului orb, prin care prezintă faptul că cerșetorii le duceau sfinților o lumânare drept ofrandă, pretinzând că prețul acesteia le-ar fi consumat toate resursele financiare, deși acest lucru nu reprezenta realitatea. Absurdul

1 SUVAC, *svace* și *svacuri*, „s. n. Un fel de sulă lungă, cu sau fără mâner, care se folosește la confecționarea opincilor, la destuparea lulelei etc.; sulac” (DLR, s.v.).

2 Ironia verosimilă, în accepțiunea lui Dynel (2017: 10), provine dintr-un sens veridic, dar se bazează pe o implicatură, promovată de hiperbolă sau metaforă, care este supusă unei interpretări ulterioare, formularea literală inițială fiind doar „the springboard for the pivotal evaluative implicature”.

situației este exprimat printr-o formulare ce face referire la consecințele pe care gestul le are asupra sfinților: ei se bucurau de gestul respectuos, neștiind că, de fapt, acest respect este drămuț cu grijă, cerșetorii asigurându-se că le mai rămân bani (secvența discursivă întărește mesajul, revendicându-și originea în registrul situațiilor absurde).

Nuanțele enunțului sunt multiple, putându-se, astfel, identifica distanța critică, gluma, sarcasmul, toate fundamentate pe „subtila configurație discursivă a enunțurilor ironice” (Hoinărescu 2016: 134). Putem vorbi aici despre o ironie citațională (vezi Hoinărescu 2016: 137-140), bazată pe vorbele cerșetorilor, reluate în discursul bătrânului orb în stil indirect liber, o strategie a politeții negative, prin formularea elaborată a expresiei¹.

(7) – „Nu-i mut, nu te teme. Îi place tare băutura și n-are când vorbește. Numai să-ți spuie ce i s-a întâmplat, și-apoi să vezi!” (HA: 115, *Istoria Zahariei Fântânarul*)

Ironia referențială corelează într-o relație de pseudocontinuitate aspecte ale realității situaționale, care, în esență, nu au nicio legătură, justificând un eveniment prin existența celuilalt. Această asociere fals obiectivă persiflează, de fapt, anumite acțiuni și pune în evidență ridicolul unor situații, exprimând neadeziunea absolută a vorbitorului la astfel de evenimente, „căci ironia închisă nu vrea să instruiască” (Jankélévich 1994: 144). Lița Salomie analizează comportamentul lui Zaharia fântânarul, corelând apetența bărbatului pentru băutura cu lipsa intenției comunicative. Din perspectiva locutoarei, bărbatul nu are timp de vorbă, fiind mult prea preocupat să bea. Se pune, astfel, în antiteză „semnificația enunțului și intențiile locutorului” (Negrea 2010: 70), femeia transmițând, prin intermediul acestei afirmații polivalente, rezultatul evaluării pe care i-a făcut-o fântânarului: este un împătimit al băuturii, fapt care îi îngreunează sau chiar anulează interacțiunea socială.

2.3. Ironia de conotație

(8) „– Se-nțelege, căci altfel nu se poate, jupâneasă Ancuță; căci eu în tașca asta de la șold am carte veche întru care se spune tot adevărul. Când m-ai întrebat, ți-am spus toate după rândulă: mai ales că porți după dumneata miros de busuoc și faci pe bătrâni să dorească anii tinereții.

– Asta-i foarte adevărat, întări răzășul de la Drăgănești; însă o puteam spune și eu, fără carte de zodii.” (HA: 26, *Balaurul*)

Afirmația îi aparține comisului Ioniță, care intervine nepoftit în interacțiunea verbală dintre moș Leonte zodiacul și Ancuța cea tânără, atacându-l pe bătrânul cititor în stele în încercarea de a-l discredita în fața drumeților, ca urmare a ofensei pe care a resimțit-o când i s-a atras atenția anterior asupra aspectului costeliv al calului său.

Această intervenție reprezintă concretizarea a ceea ce Grice (1989: 186) definește a fi teoria conversațională: „partea variabilă și dependentă

¹ Ironia în opera sadoveniană a fost tratată și de Simuț 2015.

de contextul enunțiativ sau *implicitul* (subl. aut.) din conținutul unui act comunicativ verbal constă în ceea ce se adaugă la semnificația frazei obținută prin compoziționalitatea elementelor verbale explicite”. Formulată ca o ironie, structura este o construcție hibridă, deoarece vorbitorul comunică interlocutorului o convingere personală fermă: aceea că zodiacul nu este deținătorul cunoașterii în mai mare măsură decât alți oameni, ci poate fi considerat chiar un șarlatan; adevărata cunoaștere este la dispoziția oricărui om care își dorește să o dobândească, aceasta bazându-se pe experiența de viață și pe o atentă observare a realității: pentru a consemna reacția mușteriiilor de la han la vederea tinerei Ancuța și pentru a simți parfumul de busuioc care o împresoară, nu este nevoie de capacitatea magică de a descifra o carte cu zodii. Așadar, implicatura care stă la baza ironiei este, de fapt, „sensul primar pe care vorbitorul intenționează să îl transmită” (Dynel 2017: 15).

(9) „Acu, nevasta grămăticului și cu cămărășița aflaseră nu știu de unde că drăcușorul boierului nu-i nici bogată și nu-i nici din cine știe ce neam. *Un fel de fată a unei nepoate de-a părintelui Mitropolit... Așa zâmbeau ele și făceau cu ochiul vorbind despre asta, cum îi treaba muierilor, că eu, ca un flăcău prost ce eram, nu înțelegeam nimic.*” (HA: 29, Balaurul)

Aici, sub aparenta conotație pozitivă a enunțurilor (femeile sunt firi plăcute și vesele, în preajma cărora bărbații se simt bine, fiind și cele mai eficiente comunicatoare), se ascunde mesajul adevărat, bazat pe implicaturi (femeile sunt ființe de o moralitate îndoielnică, dispuse să facă concesii atunci când conjunctura le-o cere, iar pe lângă aceasta, sunt bârfitoare teribile, care au plăcerea deosebită de a descoperi și de a colporta informații inițial tainice, din simpla dorință de a vedea efectul pe care acestea îl au asupra celorlalți). Se remarcă acumularea de informații, de amănunte, această redundanță voită marcând o încălcare a maximelor principiului cooperativ și devenind, în context, un „indice care conduce la detectarea ironiei” (Hirsch 2011: 316).

Secvența *un fel de fată a unei nepoate de-a părintelui Mitropolit* sugerează originea incertă a tinerei, făcând o aluzie directă spre imoralitatea maternă, altă sursă a ironiei de conotație, căci subînțelesul este „un mod de manifestare a actelor de vorbire”, este produsul legilor discursului, care constituie astfel un „dispozitiv de reglare a dezbaterii intersubiective” (Ducrot 1984: 102).

Plasarea în opoziție a cunoașterii deținute de muieri cu neștiința, atunci asumată, și cu incapacitatea de a înțelege a naratorului la tinerețe (*flăcăul prost*), pe care în prezentul discurs o recunoaște plenar, lăsând loc posibilităților completări referitoare la dobândirea ulterioară a cunoașterii, evidențiază tocmai faptul că interlocuția verbală este un proces „multirelațional”, care se bazează pe mai multe „niveluri implicite”, situate între „cele două componente de bază ale sale: interacțiunea și simbolizarea” (Vlad, C. 2003: 23).

(10) „*Tu ești oaie de turmă, îmi întoarce el cuvânt, și te păstorește lupul. Să știi că asta ești tu.*” (HA: 65, Cealaltă Ancuță)

Intervenția discursivă îi aparține lui Todiriță Catană și, sub o aparentă conotație pozitivă, ea evidențiază disprețul vorbitorului față de Ienache coropcarul. Chiar dacă în structura de suprafață a discursului referentul este caracterizat drept o persoană blândă, ascultătoare, nevoită să se supună unei conduceri severe, opresive, în structura de adâncime conotațiile suferă o alterare abruptă, destinatarul replicii fiind socotit o persoană lipsită de inteligență și voință proprie, tributară spiritului de turmă și incapabilă să-și asume destinul, hotărându-și singură drumul.

Deși se apelează la o formulare afirmativă, aceasta evidențiază o evaluare negativă a aspectului vizat (ironia pozitivă), astfel că ea punctează diferența dintre nivelul propozițional și cel pragmatic al enunțării. Enunțul glisează spre sarcasm, fiind o strategie a impoliteții (Culpeper 1996: 356 – o manifestare a *mock-politeness* – o politețe de fațadă), ironia anulând semnificația pozitivă aparentă a afirmației¹, căci „ironia gândește un lucru și spune contrariul; desface cu o mână ce a făcut cu cealaltă” (Jankélévitch 1994: 67).

(11) „Avea meșteșug să pară că nu vede, și când eram noi singuri îl auzeam râzând. Iar Domnul Dumnezeu îl ierta pentru asta, pentru că se ducea totdeauna la biserică și se închina cuviincios la sfințele icoane. Și tot așa se închina și făcea cruce când, la o margine de sat din care ieșeam, se pregătea să fure o găină sau un miel. Și rugându-se cu credință și dreptate, Dumnezeu îl ajuta.” (HA:107, *Orb sărac*)

Voloșinov (1986: 86, *apud* Shotter 2006: 24), vorbind despre cuvânt, îl consideră un „act cu două părți” (*two-sided act*), care este determinat în aceeași măsură de cel care îl rostește, precum și de cel căruia îi este destinat. În acord cu acest punct de vedere, folosind ironia, bătrânul cerșetor orb reliefează comportamentul contradictoriu al tovarășului său de breaslă, care solicită sprijin divin pentru realizarea cu succes a acțiunilor ilicite și astfel vorbitorul „avansează un personaj care enunță ceva de care enunțiatorul se distanțează prin ton și mimică” (Felecan, D. 2010: 63).

Aici, chiar dacă maxima calității este încălcată la nivel literal, aceasta se concretizează la nivelul mesajului implicit, „vorbitorul crezând cu tărie că ceea ce transmite cu adevărat e corect” (Garmendia 2018: 21). O dovadă este și menționarea efectului pe care rugămintea tovarășului său către divinitate îl are: *Dumnezeu îl ajuta*. Prin această intervenție discursivă, povestitorul pune în lumină cele trei categorii de trăsături semantice ale ironiei: *relațională* (între sensurile discursului, dar și între locutori), *inclusivă* (suprapunând sensuri distincte) și *diferențiativă* (prin capacitatea de a distinge a sensurilor presupuse) (vezi Hutcheon 2005: 10).

(12) „Tata chiar spusese râzând că de-acuma cuconul Nastasă Bolomir moare văduvoi – dar nu-i pasă, căci are curtea plină de fișănci tinere.” (HA: 28, *Balaurul*)

1 Simpson (2003: 22-28) consideră că ironia funcționează ca o interpretare-ecou a unui enunț anterior și receptorul trebuie să facă anumite presupoziii fundamentate pe cunoștințele relevante pe care le deține despre vorbitor și context, pentru a ajunge la intenția ironică a enunțiatorului.

Personajul, uzând de „ambiguizarea sensului cuvintelor” (Preda 2006: 87), transmite părerea propriului părinte despre situația maritală a boierului Nastasă: acesta va rămâne văduv până la finalul vieții, nefiind dispus să se recăsătorească. Discursul capătă un caracter polifonic, fiind rezultatul unei suprapuneri de voci divergente și „un fel de punere în scenă prin care enunțiatorul lasă să se audă, prin vocea sa, un personaj ridicol care vorbește serios și de care el se distanțează” (Maingueneau 2007: 212-213). Aluzia care transpare și care stă la baza ironiei este că singurătatea boierului este doar aparentă, deoarece el se poate bucura oricând neîngrădit de plăcerile „maritale”, deoarece are la curte multe roabe tinere, dispuse să-i satisfacă dorințele. Asistența trece cu ușurință de acest „bruiaj enunțiativ” (Hoinărescu 2016: 136) și subscrie părerii expuse de către vorbitor. Se ilustrează astfel o adevărată coregrafie socială, un joc al aparențelor și al afirmațiilor subînțelese, „un cerc potențial infinit de disimulări, descoperiri, false revelații și redescoperiri” (Goffman 2007: 36).

2.4. Ironia prin hiperbolizare

(13) „Într-adevăr... Îi răspunse într-un rând moș Leonte; *cal ca al dumatile nu se găsește să umbli nouă ani, la toți împărații pământului! Numai pielea lui câte parale face!* Când mă gândesc, m-apucă groaza...” (HA: 7, Iapa lui Vodă)

Comentariul bătrânului Leonte este o persiflare – strategie a impoliteții negative (Culpeper 1996: 358) –, care evidențiază dezacordul față de lipsa preocupării stăpânului pentru bunăstarea calului său, și se bazează pe implicaturi conversaționale. Afirmația ironică are un caracter simulant și încalcă maxima calității, vorbitorul apelând, pentru exprimarea adevăratelor sale convingeri, la „arta de a fi subtil” (Jankélévitch 1994: 30). Folosirea acestei strategii (deși este în realitate vorba despre o polemică¹) implică existența unor enunțuri care permit cel puțin două interpretări, astfel că sensul lor „devine obiect de negociere între parteneri” (Ionescu-Ruxândoiu 1991: 23). Înțelegerea sensului discursiv real presupune (la fel ca în alte cazuri de ironie) parcurgerea mai multor etape: mai întâi, înțelegerea sensului literal, apoi, compararea acestuia cu contextul, observarea incongruențelor, anularea primului sens, reconstituirea posibilelor intenții comunicative ale vorbitorului, validarea acestora și descoperirea sensului profund al mesajului. Având în vedere aceste elemente, actul de receptare devine de fapt un act de decodificare, atât vorbitorul, cât și ascultătorul fiind fiecare creatori de sens (vezi Hutcheon 2005: 118). Ironia nu este marcată prin elemente specifice, dar pentru decodificarea ei este absolut necesară măcar minima înțelegere de către receptor a contextului emițătorului. Hutcheon (2005: 18) consideră că *markerii* pentru semnalarea ironiei nu sunt necesari și nici evidenți pe măsură ce contextele participanților la interacțiunea verbală se suprapun. În cazul de față, ironistul îi reproșează comisului Ioniță că nu își îngrijește calul, astfel că animalul a ajuns doar o umbră a ceea ce

1 Polemica este un „tip de interacțiune în care se înfruntă doi sau mai mulți locutori distincți, aflați în dezacord asupra unui lucru, și care se grupează pe poziții discursive opuse” (Vlad, D. 2011: 200).

ar trebui să fie un bidiviu de la care stăpânul așteaptă să îl poarte prin lume. Modalitatea de transmitere a acestui mesaj exemplifică definiția pe care Leech a dat-o ironiei, drept „o modalitate prietenească de a fi ofensiv” (1983: 144). Ca dovadă că sensul autentic al ironiei de conotație a fost înțeles de către destinatar și că acesta a descoperit adevărata intenție discursivă, aceea de a ofensa interlocutorul, fiindcă „ironia verbală este intențională și implicită” (Negrea 2010: 18), pacientul răspunde printr-o asumare a cunoașterii părerii vorbitorului, pe care o percepe ca fiind ironică¹ și o contracarează, evidențiind calitățile deosebite ale calului, care îi certifică statutul de unicat:

(14) „– Să știi dumneata, prietine Leonte! strigă răzășul zbârlindu-și mustața tușinată. Asemenea cal uscat și tare nu știe de nevoie, nici de trudă. La mâncare se uită numai c-un ochi și nu se supără când îl las neadăpat. Și șaua parcă-i crescută dintr-însul. Aista-i cal dintr-o viță aleasă. Se trage dintr-o iapă tot pintoagă, cu care m-am fudulit eu în tinerețele mele și la care s-a uitat cu mare uimire chiar măria-sa Vodă Mihalache Sturza...” (HA: 7, *Iapa lui Vodă*).

Concluzii

Comunicarea este o caracteristică a existenței umane, este un proces „multirelațional”, care se bazează pe mai multe „niveluri implicite” (Vlad, C. 2003: 23). Scopul său nu este doar transmiterea de informații, ci și stabilirea unor relații interpersonale, limbajul având astfel o funcție tranzacțională.

Interacțiunea eficientă are o componentă reverențioasă intrinsecă, evidențiată pe întreg parcursul operei analizate. Vorbitorii apelează la o modalitate îngrijită de exprimare, mai ales că „pentru a fi adecvat, comportamentul verbal trebuie să fie rațional, temperat” (Constantinescu 2021: 44), această potrivire lăsând impresia unei atitudini reverențioase sincere. Politețea este un fenomen care „conectează limba cu lumea socială” (Eelen 2001: 1), așadar apelarea la o manieră potrivită de comunicare este o condiție fundamentală pentru eficiența stabilirii unor relații.

Pe lângă aceasta, în *Hanu Ancuței* apar frecvent schimburi de replici prin care autorul a urmărit creionarea unui univers autentic și a unor personaje realiste, interacțiuni verbale în care limitările politeții sunt încălcate și apare mai voalat sau mai pregnant discursul acid, ireverențios.

În urma analizării acestor situații de discurs, se constată că în textul sadovenian ironia este o formă de plasare în opoziție față de subiectul supus criticii și este, totodată, un atac la adresa celuilalt, cel mai adesea mascat, deoarece, „când într-o frază sensul literal al cuvintelor nu se suprapune cu sensul impus de locutor, apare ironia, aluzia, subînțelesul, echivocul” (Rovența-Frumușani 2005: 36), prin care se subminează în mod voit o persoană, o situație de comunicare sau un mesaj.

Urmărind impunerea viziunii proprii asupra situației în cauză,

1 „L’observateur qui perçoit comme ironique cette attitude ou ce comportement [...]” (Kerbrat-Orecchioni 1976: 17) [„Observatorul care percepe această atitudine sau acest comportament ca fiind ironic [...]” [trad. n.].

vorbitorii apelează la diverse modalități de influențare a ascultătorilor, deoarece intenționalitatea discursivă „transformă o utilizare a limbajului într-o strategie” (Escandell-Vidal 1998: 54). Prin intermediul ei, vorbitorul denigrează și destabilizează pacientul ironiei, îi anulează capacitatea de reacție eficientă, îl discreditează, afectând astfel imaginea publică a receptorului.

Schimbul de replici dintre personaje reprezintă o adevărată coregrafie verbală, un ansamblu în care se împletesc aluzia și echivocul, afirmarea pleneră și negarea, căci „ceea ce s-a spus depinde de ceea ce nu s-a spus sau de ceea ce s-a spus în altă parte. Este vorba de o întregă politică a semnificației, care se bazează pe faptul că semnificația cuvintelor se dobândește în discursuri conflictuale, și nu în limbajul comun” (Macdonell 1986: 54).

Discuția dintre personaje este o luptă voalată pentru supremație, căci „activitatea relațională reprezintă activitatea de negociere a relației dintre participanții la o interacțiune” (Locher & Watts 2008: 78), iar actorii implicați își doresc, asumat sau nu, să își impună propriul punct de vedere asupra interlocutorilor.

Ironia substituie agresivitatea verbală explicită cu discursul bazat pe implicaturi. Ea atenuază gradul de ofensivă prin crearea unei țesături comunicaționale, ale cărei sensuri depline le pot desluși doar cei care stăpânesc plener capacitatea de a interpreta¹ contextul situațional și interacțional. În felul acesta, lezarea celuilalt nu este percepută de absolut toți actorii discursivi, dar cu toate acestea ironia constituie o formă de atac la adresa pacientului, o trăsătură a sa fiind aceea că are „un caracter inerent critic” (Hirsch 2011: 320).

Conchizând, ironia este o modalitate discretă de sancționare a unor atitudini considerate neconforme de către vorbitor, dar este, totodată, și o strategie care vizează afectarea *feței* interlocutorului, fiind astfel o modalitate de restabilire sau impunere a unei ierarhii între vorbitori. Ea urmărește reechilibrarea unui raport de forțe și este, deopotrivă, un joc al aluziei și indirectiei, bazat pe raportul dintre spus și nespus. Vorbitorul transmite două mesaje simultan, sub „structura de suprafață putându-se ascunde alt conținut, unul ironic” (Garmendia 2008: 14).

Surse:

SADOVEANU, Mihail 2013: *Hanu Ancuței*, București, Editura Mihail Sadoveanu.

Referințe bibliografice:

BAHTIN, Mihail 1982: *Probleme de literatură și estetică*, București, Editura Univers.

BROWN, Penelope, LEVINSON, Stephen 1978: *Universals in language usage: Politeness phenomena*, in E. Goody (ed.), *Questions and politeness*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 56-289.

BROWN, Penelope, LEVINSON, Stephen 1987: *Politeness: Some Universals in Language Use*, Cambridge, Cambridge University Press.

CONSTANTINESCU, Mihaela Viorica 2021: „*(Im)politețea*” în *codurile de conduită*.

1 „Ironia nu este ironie până când nu este interpretată ca atare” (Hutcheon 2005: 6).

- Aspecte metapragmatice*, in Oana Chelaru-Murăruș, Mihaela-Viorica Constantinescu, Claudia Ene, Gabriela Stoica, Andra Vasilescu (eds.), *Limbă, societate, cultură: in onorăm Liliانا Ionescu-Ruxăndoiu și Mihaela Mancaș*, vol. 1, București, Editura Universității din București, p. 35-46.
- CULPEPER, Jonathan 1996: *Towards an Anatomy of Impoliteness*, in „Journal of Pragmatics”, nr. 25/1996, https://www.researchgate.net/publication/222497902_Towards_an_Anatomy_of_Impoliteness, în 21.10.2023.
- CULPEPER, Jonathan 2010: *Conventionalized Impoliteness Formulae*, in „Journal of Pragmatics”, 42(12), p. 3232-3245.
- CULPEPER, Jonathan 2011: *Impoliteness: Using Language to Cause Offence*, Cambridge, Cambridge University Press.
- DERRIDA, Jaques 1988: *Signature, Event, Context*, Illinois, Northwestern University Press.
- DRAGOȘ, Elena 2000: *Introducere în pragmatică*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință.
- DUCROT, Oswald 1984: *Le dire et le dit*, Paris, Minuit.
- DYNEL, Marta 2017: *The Irony of Irony: Irony Based on Truthfulness*, in *Corpus Pragmatics*, p. 3-36, disponibil online la adresa <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s41701-016-0003-6.pdf>, accesat în 19.10.2023.
- EELLEN, Gino 2001: *A Critique of Politeness Theory*, London and New York, Routledge.
- EGGS, Ekkehard 2009: *Rhétorique et argumentation: de l'ironie*, in « Argumentation et Analyse du Discours », nr. 2, disponibil online la adresa <http://aad.revues.org/index219.html>, accesat în 15.11.2023.
- ESCANDELL-VIDAL, Victoria 1998: *Politeness: A Relevant Issue for Relevance Theory*, in „Alicantina de Estudios Ingleses”, nr. 11, p. 45-57.
- FELECAN, Daiana 2010: *Aspecte ale polifoniei lingvistice. Teorie și construcție*, București, Editura Tritonic.
- FELECAN, Oliviu 2015: *Porecle date de elevi/studenți profesorilor. O perspectivă sociolingvistică*, in Ionuț Pomian (coord.), *Înspre și dinspre Cluj. Omagiu profesorului G. G. Neamțu la 70 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Scriptor și Editura Argonaut, p. 274-287.
- GARMENDIA, Joana, KORTA, Kepa 2007: *The point of irony*, in „Language, representation and reasoning”, p. 189-200, disponibil online la adresa http://www.kepakorta.com/uploads/1/2/4/8/12487758/2007_the_point_of_irony.pdf, accesat în 27.11.2023.
- GARMENDIA, Joana 2008: *A critical pragmatic approach to irony*, in *Conference on John Perry's Work, XVIII Inter-University Workshop on Philosophy and Cognitive Science*, disponibil online la adresa <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.233.1722&rep=rep1&type=pdf>, accesat în 7.12.2023
- GARMENDIA, Joana 2018: *Irony*, Cambridge, Cambridge University Press.
- GOFFMAN, Erving 2007 [1950]: *Viața cotidiană ca spectacol*, ediția a II-a, București, Comunicare.ro.
- GRICE, Paul 1975: *Logic and conversation*, in Peter Cole and Jerry Morgan (eds.), *Syntax and Semantics*, Vol. 3: *Speech Acts*, New York, Academic Press, p. 41-58.
- GRICE, H. P. 1989 [1968]: *Studies in the Way of Words*, Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Grupul μ 1974: *Retorică generală*, București, Univers.
- HIRSCH, Galia 2011: *Redundancy, irony and humor*, in „Language Sciences”, 33 (2), p. 316-329.
- HOINĂRESCU, Liliana 2016: *Ipostaze și funcții ale ironiei în discursul parlamentar românesc (1866-1900)*, in Rodica Zăfău et al. (eds.), *Perspective comparative și diacronice asupra limbii române*, București, EUB, p. 133-144.
- HUTCHEON, Linda 2005: *Irony's Edge. The Theory and Politics of Irony*, London and New York, Routledge.
- IDE, Sachiko 1989: *Formal forms and discernment: Two neglected aspects of universals of*

- linguistic politeness*, in „Multilingua-Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication”, (8), p. 223-248.
- IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana 1991: *Narațiune și dialog în proza românească. Elemente de pragmatică a textului literar*, București, Editura Academiei.
- JANKÉLEVITCH, Vladimir 1994: *Ironia*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- KAPOGIANNI, E. 2013: *Irony and the literal versus nonliteral distinction: a typological approach with focus on ironic implicature strength*, Cambridge, University of Cambridge.
- KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine 1976: *Problèmes de l'ironie*, in *Linguistique et sémiologie: L'ironie*, nr. 2, Lyon, Travaux du Centre de Recherches Linguistiques et Sémiologiques de Lyon, p. 9-45.
- KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine 1980: *L'ironie comme trope*, în *Le pouvoir du récit. Langages indirects*, Paris, Armand Colin.
- KUMON-NAKAMURA, S., GLUCKSBERG, S., BROWN, M. 2007: *How About Another Piece of Pie: The Allusional Pretense Theory of Discourse Irony*, in H. L. Gibbs Jr., R. W. Colston (eds.), *Irony in Language and Thought: A Cognitive Science Reader*, New York, Lawrence Erlbaum, p. 57-96.
- LEECH, G. 1983: *Principles of Pragmatics*, London, Longman.
- LOCHER, M. A., WATTS, R. J. 2008: *Relational work and impoliteness: Negotiating norms of linguistic behaviour*, in D. Bousfield, M. A. Locher (eds.), *Impoliteness in Language. Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice*, Berlin/New York, Mouton de Gruyter, p. 77-99.
- MACDONELL, Dianne 1986: *Theories of discourse. An introduction*, Oxford, Basil Blackwell.
- MAINGUENEAU, Dominique 2007: *Pragmatică pentru discursul literar*, Iași, Institutul European.
- NEGREA, Elena 2010: *Pragmatica ironiei. Studiu asupra ironiei în presa scrisă românească*, București, Editura Tritonic.
- PREDA, Sorin 2006: *Jurnalismul cultural și de opinie*, Iași, Polirom, p. 87-90.
- ROVENȚA-FRUMUȘANI, Daniela 2005: *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, București, Editura Tritonic.
- SEARLE, J. R. 1969: *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge, Cambridge University Press.
- SEARLE, J. R. 1975: *Indirect speech acts*, in P. Cole, J. L. Morgan (eds.), *Syntax and Semantics: Speech Acts*, New York, Academic Press, p. 59-82.
- SHOTTER, John 2006: *Instead of theory critique and debate: Voloshinov's unending, dialogically-structured participatory mode of inquiry*, disponibil online la adresa: https://www.academia.edu/download/38762760/voloshinov_instead_of_theory_final.pdf, accesat în 14.11. 2023.
- SIMION, Eugen 2006: *Timpul trăirii. Timpul mărturisirii*, București, Editura Corint.
- SIMPSON, Paul 2003: *On the Discourse of Satire*, Amsterdam, John Benjamins.
- SIMUȚ, Ion 2015: *Modulații ironice în opera sadoveniană*, in „Cultura”, nr. 523, 12 iulie.
- SPERBER, D., WILSON, D. 1981: *Irony and the Use-Mention Distinction*, in P. Cole (ed.), *Radical Pragmatics*, New York, Academic Press, p. 295-318.
- SPERBER, D., WILSON, D. 1995: *Relevance: Communication and Cognition*, Ediția a II-a, Oxford, Wiley-Blackwell.
- TSELIKA, Aikaterini 2015: *Irony as an Impoliteness Tool: An Exploration of Irony's Intentionality, Cancellability and Strength*, in „Journal of Philology”, vol. 2, p. 89-108.
- VLAD, Carmen 2003: *Textul aisberg*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- VLAD, Daciana 2011: *La polemique entre scientifique: un approche poliphonique*, in „Studii de lingvistică”, 1, p. 197-212.

Dicționare:

BIDU-VRÂNCEANU, Angela, CĂLĂRAȘU, Cristina, IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, MANCAȘ, Mihaela, PANĂ DINDELEGAN, Gabriela 2005: *Dicționar de științe ale limbii* (DȘL), ediția a II-a, București, Editura Nemira.

Dicționarul limbii române (DLR) 2022: 1965-2010, ediție digitală în *CLRE. Corpus lexicografic românesc electronic*, accesibil la adresa <https://dlr1.solirom.ro/>.

IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana (coord.) 2023: *Dicționar de pragmatică și de analiză a discursului* (DPAD), Iași, Institutul European.

NAGY, Rodica 2015: *Dicționar de analiză a discursului*, Iași, Institutul European.